

Рајна ДРАГИЋЕВИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

ЛАПОР ПЛАВА И ТУПЕ СИВА – (НЕ)ОДРЖИВОСТ НЕОЛОГИЗАМА ЗА НИЈАНСЕ БОЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Све више предмета продаје се преко интернета, путем каталога мултинационалних компанија, а продавци се труде да их што прецизније опишу. У опису робе, за пробирљивог купца посебно је важна боја. Због тога се, превођењем каталога, у српски језик уноси велики број позајмљеница из енглеског језика које означавају нијансе боја. Тај слој нових речи веома је нестабилан. У раду се описује део најновијих хроматских позајмљеница и анализирају фактори од којих зависи степен њихове прихватљивости у српском језику.

Кључне речи: хроматска лексика, позајмљенице, англицизми, нове речи, српски језик.

1. СТАБИЛНОСТ ХРОМАТСКЕ ЛЕКСИКЕ ЗА ОСНОВНЕ БОЈЕ. Нове речи очекујемо и најчешће проналазимо у сфери назива за нове предмете и појаве, као и међу експресивним називима за појмове који су већ именовани. Занимљиво је и неочекивано, а без сумње потврђено у радовима истраживача словенских језика, да је експресивна функција творбе речи доминантнија од номинативне.¹

Ни у једну од ових група не спадају нови називи за боје, па их и не очекујемо у лексичком систему. Хроматска лексика, нарочито она која се односи на основне боје, представља стабилан лексички слој који припада основном лексичком фонду српског језика. Стабилност овог лексичког

* Овај рад је већ објављен у часопису *Новоречје* 4, 2021, 9–18.

¹ О одликама неологизама у словенским језицима исп., на пример, Петрухина (2010) и литературу која се наводи у том зборнику за неологизме у скоро свим словенским језицима.

слоја манифестује се и кроз постојаност основних значења назива за боје, што потврђују описни речници савременог српског језика – Речник САНУ, Речник МС и Речник СЈ – у којима су називи за боје обрађени у различитим периодима током друге половине XX века или на самом почетку XXI века. Показало се да је прототип за боје увек исти, што потврђују подаци у дефиницијама основних значења хроматске лексике у сва три речника. Бела боја је, кроз цео XX век и прве деценије XXI века, била и остала боја снега и млека; жута је боја лимуна, жуманцета, воска, сламе; зелена је боја лишћа и траве; плаво је небо или море; сив је пепео; црвена је боја крви, а црна боја угља или чаја.

Вербалне асоцијације прикупљене у анкети Милице Војводић (2020), која је испитала 30 говорника српског језика, потврдиле су да говорници у језичкој свести повезују хроматску лексику баш са појмовима који се у речницима региструју као типични носиоци одређене боје. За највећи број испитаника, изворних говорника српског језика, прве асоцијације на стимулус *бео* јесу *снег* и *млеко*. Најучесталије асоцијације на стимулус *црн* јесу *угаљ* и *ноћ*, на *црвен* – *крв* и *ружа*, на *зелен* – *трава* и *природа*, на *жут* – *сунце* или *лимун*, на *плав* – *небо* и *море*.

Називи за боје потврђују своју стабилност у лексичком систему и великим бројем значења, од којих се нека утемељују на симболичким вредностима боја. Тако се, на пример, придев *бео* односи на цео спектар значења у вези са чистоћом, чистотом, чедношћу, невиношћу. Придев *црн*, на основу симболичке вредности црнила и таме, везује за себе значења физичке нечистоће и моралне нечистоте. Сивило је безлично, неодређено, безизражајно, док жутило симболизује болест, па је ова симболика уткана и у секундарна значења придева *сив* и *жут*.²

Сви ови подаци указују на чињеницу да је тематска група хроматске лексике за основне боје у српском језику врло стабилна. Истраживање Ане Јовић (2020) показује да за именовање нијанси основних боја говорници српског језика обично прибегавају сложеницама мотивисаним лексиком за основне боје, па су у анкети коју је ауторка спровела светлије или тамније примесе црвене боје најчешће именовали сложеним придевима *светлоцрвен*, *бледоцрвен*, *крвирвен*, *јаркоцрвен*, *тамноцрвен*, *наранџастоцрвен* итд. Дакле, чак и ако речници српског језика потврђују да у српском језику постоје посебни називи за нијансе неких боја (који нису у творбеној вези са лексиком која означава основне боје), нпр. за црвену – *румен*, *рујан*, *гримизан*, *пурпуран*, *доратаст*, *рубинов* итд., говорници се, у спонтаној употреби, чврсто држе основних назива и твореница које су од њих изведене. Ова чињеница само потврђује стабилност назива за основне боје у

² За детаљан опис развоја секундарних значења хроматске лексике у српском језику исп. Илић (2016).

лексичком систему. С друге стране, указује и на чињеницу да постоје разрађени творбени модели који омогућавају настајање назива за нијансе боја.

2. Недовољна одрживост и неуклопљеност хроматских позајмљеница у прошлости и данас. И поред тога, међутим, како у прошлости тако и данас, основни фонд хроматске лексике увећавао се новим речима, које су у свим временима биле нестабилне, никада нису биле широко прихваћене и нестајале су пре него што су се претходно примиле међу говорницима српског језика.

Тако је, на пример, у време турских освајања, наш језик примио велики број назива за боје из оријенталних језика. А. Шкаљић је пописао 73 такве речи у свом речнику турцизама: *ал* (отворено црвен, румен, ружичаст), *ала* (шарен, пегав, вишебојан), *алаџи* (шарен), *алали* (ружичаст, црвенкаст), *аласт* (ружичаст), *алатаст* (црвенкаст), *албабери* (сасвим јасно црвене боје, црвен као крв), *ален*, *алев* (црвен, јасноцрвене боје), *алмаси* (бледоружичасте боје), *алтуни* (златне боје, златкаст), *ачикмави* (светлоплаве боје), *аспури* (затвореноцрвене боје), *атеши* (ватренасте боје), *азуран* (плав, боје плаветнила неба), *баками* (боје као бакам, румен), *баруди* (који је боје као барут), *бејаз* (бео), *бејази* (беле боје), *бејазли* (беле боје), *чивитли* (боје као чивит, модре боје), *денизи* (плавозелене боје, боје мора), *доратаст* (затвореноцрвене, смеђе боје), *ђувез* (затвореноцрвен, црвено-љубичаст; затвореноцрвен са прелазом на љубичасто); *ђувезли* (затвореноцрвен, црвено-љубичасте боје), *есмер* (црнкаст, гарав), *есмераст* (црномањаст), *гокмави* (плаве боје као небо, азуран), *голуби* (пепељасте боје), *гримиз* (љубичасто-црвена боја), *јагазли* (црномањаст, кестењасте боје), *јакути* (боје као рубин), *јешил* (зелен), *јорговани* (боје као јоргован), *кахваји* (кахваст, смеђ попут кафе), *канли* (црвен као крв), *кара* (црн), *карпузи* (боје лубенице) итд. (исп. Шкаљић 1985: 73). Само мали број речи из ове групе очуван је до данас (*азурни*, *гримизни*, *голубији*, *вишињев*, *јоргован*), али су и оне које се користе прилично маркиране.

И из других језика позајмљивани су називи за боје: *беж*, *блонд*, *бордо*, *бринет*, *виолет*, *драп*, *каки*, *крем*, *лила*, *оранж*, *резеда*, *роза*, *тегет*, *тиркиз*. О овим и другим називима за боје који потичу из различитих европских језика писао је М. Николић (1996) у истраживању о непроменљивим придевима у српском језику. Непроменљивост многих од ових назива сведочи о њиховој неадаптираности у српском језику.

3. Нови талас хроматских позајмљеница у српском језику. Без обзира на маркираност и непостојаност позајмљеница које означавају боје, српски језик је стално на удару нових речи из ове групе. Најновији талас хроматске лексике долази из енглеског језика и увлачи се у многе језике, па и у српски, и то обично преко каталога за производе мултинационалних корпорација. Као пример, представимо карактеристичне називе за боје у српској верзији каталога за пролеће 2021. године мултинационалне компаније *Зара*, која се бави производњом и продајом одеће.

У жељи да својим купцима што боље прецизира боју неког одевног предмета, произвођач дочарава нијансу називајући је именом материје из природе: *песак*³, *светли песак*, *корал*, *камен*, *злато*, *лед*, *креч*, *дрвени угљ*, *угљено сива*, *тамноугљено сива*, *антрацит сива*⁴, *каки*⁵, *лапор плава*, *бисерни лапор*⁶, *аквамарин*⁷.

Призори из природе такође представљају инспирацију за именовање нијанси боја: *плаво небо*, *зеленило мора*, *поноћно плава*.

Боја у којој се преливају нијансе жуте, смеђе и беле боје назива се *екру*, према француској речи која се односи на боју необрађеног, неизбељеног лана или свиле.

Неке боје назване су према биљкама – њиховим цветовима или плодовима: *боја зелене јабуке*, *боја плавог патлициана*, *лимун жута*, *зелена лимета*, *светлозелена нана*, *фуксија*⁸, *тамарило*⁹, *бресква*, *мандарина*, *шљива*, *купина*, *дуван*, *лаванда*, *пистаћ*, *кари*, *ванила*, *слама*, *индиго*¹⁰.

Животиње, њихово крзно или боја неког карактеристичног животињског дела тела такође може бити инспирација за назив боје: *тупе сива*¹¹, *зелена патка*, *боја светле камиље длаке*, *нерц*, *светли нерц*, *мишије сива*, *лосос*, *слоновача*, *острига бела*, *леопард* (дезен и боја).

Све чешће, нијансе се одређују и именују према боји пића: *ракија*, *марсала*¹², *боја шампањца*, *светли виски*, *вино*, *бургундац*¹³.

Неке нијансе именоване су према производима које прави човек од материјала из природе: *чоколада*, *боја жвакаће гуме*, *крема*, *карамела*, *маслац*, *цигла*, *сенф*, *теракота*.

Нијансе се, као што је већ представљено, именују и бројним синтагмама: *прашњаво плава*, *прашњаво ружичаста*, *морнарско плава*, *пастелно ружичаста*, *бледоружичаста*, *бисерно сива*, *бисерни лапор*, *тамнокаки*, *испрано зелена*, *неонски зелена*, *вигоре смеђа*. Често се нијанса одређује као *мид*, што потиче од енгл. *middle* и значи *средњи*: *мид нерц*, *мид плава*, *мид тамножута*.

³ Називи за боје биће писани онако како су написани у каталогу *Заре*, што није увек усклађено са важећим Правописом.

⁴ *Антрацит* је врста угља.

⁵ На персијском *khak* означава прашину (Клајн/Шипка 2007).

⁶ *Лапор* је врста минерала који може бити жућкасте, зеленкасте и сивкасте боје.

⁷ *Аквамарин* је полудраги камен плаве боје.

⁸ *Фуксија* је врста цвета, има исту боју као цвет *циклама*.

⁹ *Tamarillo* је биљка са наранџастим воћним плодовима у облику јајета.

¹⁰ Назив за боју потиче од биљке *индиго*.

¹¹ *Тупе* је француска лексема којом се означава кртица чије је крзно неодређене боје у којој преовлађује сива, браон и боја јоргована.

¹² *Марсала* је врста вина.

¹³ *Бургундац* је врста вина названа према Бургундији, области Француске у којој се производи.

Овом списку могли би се додати и многи други називи за нијансе боја који се могу чути углавном у разговорном језику, али смо овога пута усмерили пажњу само на каталог *Заре* за пролеће 2021. године. Зато изван наше пажње остаје, на пример: *Johnnie Walker црвена боја* (боја етикете и кутије за овај виски), *венге* (тамнобраон боја чије именовање потиче од назива за врсту дрвета), *фламинго розе*, *Елвис ружичаста*, *хот пинк*, *ултра пинк* итд.¹⁴

И да систематизујемо – да би се *Зариним* купцима што приближније дочарала нијанса боје њихових одевних предмета, маркетиншки стручњаци или дизајнери именују их према појавама, па чак и призорима из природе, према биљкама и животињама, као и производима које је човек направио користећи материјале из природе. Преводаца *Зариног* каталога обично наводи дослован превод, не трудећи се да придевски уобличи назив за боју, па у рубрици у којој се описује производ, у одељку *Боја*, уз најчешћу хроматску лексику, на пример, *плава*, *жута*, *црвена*, понекад стоје и именице: *камен*, *купина*, *маслац*, *нерц* итд. Преводаца избегава придеве *каменова*, *маслацова*, *купинова*, *нерцова*, а тиме се додатно наглашава неуклопљеност оваквих именичких назива у систем хроматске лексике, која је обично придевска. Још неуклопљенији су називи у облику синтагми *светли виски*, *светлозелена нана*, *плаво небо*, *зеленило мора*, који одводе асоцијације читаоца у призоре из природе, још удаљеније од света боја.

Преводаца понекад посеже за синтагмама са неконгруентним атрибутном чији је главни члан именица *боја* и такви називи су нешто јаснији и повезанији са називима за боје: *боја камиље длаке*, *боја плавог патлицана*, *боја вискија*, *боја зелене јабуке*.

Запажамо и називе у виду синтагми или сложеница чији је главни члан придев са значењем боје, а зависни члан је прилог. Прилогом се одређује нијанса боје означене придевом: *испрано зелена*, *неонски зелена*, *праињава ружичаста*. Избор одредбене речи привлачи пажњу јер је често метафорички употребљена. Загаситост боје изражава се лексемама *испран*, *праињава*, а сјај и светлוצавост, на пример, прилогом *неонски*.

У неким синтагмама као одредбени члан појављује се именица са значењем бића или предмета карактеристичне боје или придев изведен од ње: *антрацит сива*, *лапор плава*, *лимун жута*, *тупе сива*, *острига бела*; *мишије сива*, *поноћно плава*, *бисерно сива*, *угљено сива*.

4. Прихватљивост хроматских позамљеница. Обогаћивањем хроматске лексике на описани начин остварују се две сасвим супротстављене тенденције. На једној страни, постиже се прецизирање језичког израза, а на другој – губи се прецизност и јасноћа.

¹⁴ Називе за наведене нијансе ружичасте боје преузели смо из дневног листа *Данас* (*Данас*, 26. 9. 2018).

У пролећној и летњој колекцији произвођача одеће преовлађује она која је светлих боја, нарочито одећа различитих нијанси између беле и светлобраон, а те нијансе су именоване следећим лексичким средствима: *бела, прљавобела, острига бела, ванила, маслац, екру, крем, крема, слоновача, креч, драп, светли песак, песак, камен* и др. Као што данас доминирају светле нијансе, нарочито у летњим месецима, тако се у време турских освајања веома држало до црвене боје, па у Шкаљићевом речнику налазимо, као што је већ речено, називе за целу палету црвених нијанси: *ал* (отворено црвен, румен), *алатаст* (црвенкаст), *албабери* (сасвим јасно црвене боје, црвен као крв), *ален, алев* (црвен, јасноцрвене боје), *аспури* (затвореноцрвене боје), *атеш* (ватренасте боје), *баками* (боје као бакам, румен), *доратаст* (затвореноцрвене, смеђе боје), *јакути* (боје као рубин), *канли* (црвен као крв), *карпузи* (боје лубенице), *којвишњеви* (затвореновишњево боје), *крмези* (црвене боје као крмез), *крмзи* (црвен), *крзли* (црвен) *лудеђи* (цигласте боје) *вишњеви* (вишњево боје) *пембе, пенбе* (ружичаст).

И поред разноврсних лексичких могућности, ови називи се тешко пробијају до говорника. Очигледно су потребни, јер да нису, не би ни настајали, али тешко се усвајају, па зато, скоро са сигурношћу, можемо рећи да ће плима назива за боје из енглеског језика која је заплуснула наш језик вероватно завршити као и она која је из османских језика, преко турског, заплуснула српски језик у средњем веку.

Разлоге за ово видимо пре свега у томе што је нова хроматска лексика често нејасно мотивисана за говорнике српског језика, и не само за њих. Тако, на пример, већини говорника, ако нису геолози, није прихватљиво прецизирање нијансе боје употребом назива за минерал *лапор*. Ова стена у природи може бити жућкасте, сивкасте или зеленкасте боје, па чак и ако се информишу о значењу и боји ове стене, већина говорника неће знати шта се подразумева под *лапор плавом, сивим лапором* или *бисерним лапором*.

Нерц је сисар чије крзно може бити црно, тамносмеђе или, чак, бело, па све и да говорник зна како изгледа тај сисар, не може га замислити у све три боје.

Тамарило је воћка толико непозната говорницима српског језика да у нашем језику чак и не постоји реч за њу, па се преводилац определио за писање њеног назива са дуплим *l* (*tamarillo*). Ако већ постоји наранџаста или боја мандарине, није сасвим јасно због чега је било неопходно уводити назив и треће наранџасте биљке. Слично запажање важи и за *фуксију*. У питању је биљка чији цвет карактерише иста боја као цвет цикламе, па је уз шире прихваћен назив за боју *циклама* непотребно уводити и *фуксију*.

Тешко је замислити да би неко у Србији, осим зоолога, знао за врсту кртице *тупе*, а камоли за боју њеног крзна. Пошто се из енциклопедије можемо обавестити о томе да је крзно ове кртице сиво, браон и светлољубичасто, није лако одредити како изгледа *тупе сива* боја.

Од корисника *Зариног* каталога очекује се да познаје врсте угља како би разликовао *угљеносиву*, *тамноугљеносиву*, *дрвени угљен* и *антрацит сиву*, као и да буде познавалац вина да би разликовао боју *марсала* од боје *бургундац*.

Чак и ако је корисник каталога упознат са предметима по чијој су боји именовани делови одеће који се продају у *Зари*, није сигурно да ће се лако снаћи. Тако је, на пример, боја једног ружичастог одевног предмета одређена као *боја жвакаће гуме*, иако данас преовлађују беле жвакаће гуме. Није јасна разлика у боји између светлог вискија и вискија, а одећа боје *ракија* обојена је браон бојом. Неодређена је боја камена јер је општепознато да постоји камење различитих боја. Прилог *мид*, који означава средњу вредност неке боје, вероватно прототипичну, непрецизно је употребљен у називу *мид тамножута* јер није јасно могу ли и тамни тонови жуте боје имати средњу вредност.

До решења свих ових недоумица може се доћи погледом на фотографију предмета који се продаје, па закључујемо да назив боје можда и не претендује на прецизност независно од контекста, али тај контекст мора бити врло очигледан (изложен чулу вида посматрача) како би се могло одредити значење ових нових лексема.

Поглед на фотографију открива још једну чињеницу, а то је да се неки називи који већ постоје и дуго употребљавају користе са измењеним значењем. Тако се, на пример, у *Зарином* каталогу, боја неких одевних предмета назива *каки*. Из *Великог речника страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке сазнајемо да је лексема *каки* персијског порекла и да означава прашину, а да је у српски језик ушла из енглеског и да се односи на жућкастосмеђу боју. Међутим, у *Зарином* каталогу овим називом именује се искључиво маслинастозелена боја. Из овога се може закључити да из различитих културолошких разлога може доћи до разлижења назива за боју и боје на коју се она до тада односила.¹⁵

5. **Закључак.** (1) Међу новим речима у савременом српском језику појављују се и оне које означавају нијансу боја. Често није јасно на које се нијансе, па чак ни боје ове лексеме односе јер су говорницима српског језика непознати појмови (биљке, животиње, материје, предмети) чијом су бојом мотивисани називи нових боја. Из овога се може закључити да се несметаном ширењу нових назива за боје опире културолошки контекст. Ако је назив за нијансу неке боје мотивисан биљком или животињом која опстаје на једном крају света, а не успева у другом, онда ни глобализам, који иначе повезује све језике, не може утицати на лако ширење и усвајање назива за ту нијансу у свим деловима света.

¹⁵ О таквим променама на примеру лексеме *розе* и њеног односа према *црвен* и *ружичаст* на материјалу савременог српског језика пише С. Кример-Габоровић (2019).

(2) Неке нове речи свесно се употребљавају без потребе да се укорене и да постану речи општег лексичког фонда. Понекад је довољно да изврше своју информативну улогу потпомогнуте фотографијом или неким другим извором информација, а није важно то што без тих информативних помагала денотат остаје магловит. У свету у којем се живи брзо и све што се произведе траје кратко није важна ни дуговечност нових речи.¹⁶

(3) Слика и реч које у каталогу намењеном купцима заједно говоре о боји која је означена неком лексемом сведоче о томе да има и оних назива који већ постоје у српском језику, али у нашем језику (више) немају исто значење као у енглеском, што значи да се денотација хроматске лексики може временом мењати и да је хроматска лексика за боје које нису основне склона промени значења.

(4) После свега реченог, претпостављамо да ће говорници српског језика и даље наставити да најчешће употребљавају хроматску лексику која се користила и до сада, а то су, пре свега, називи за основне боје и сложенице у чијем се одредбеном делу налазе прилози који се односе на интензитет боје.

ЛИТЕРАТУРА

- Војводић 2020:** Милица Војводић: „Прототипи боја у српском и италијанском језику”, необјављени мастер рад који је одбрањен 25. септембра 2020. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, ментор: проф. др Рајна Драгићевић.
- Илић 2016:** Мирјана Илић, *Боје у оку, свести и језику*, Ниш: Филозофски факултет.
- Јовић 2020:** Ана Јовић, „Хроматска лексика у речнику турцизама Абдулаха Шкаљића”, *Књижевност и језик*, LXVII/2, 309–322.
- Клајн/Шипка 2007:** Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Кример Габоровић 2019:** Сања Кример-Габоровић, „Генеа категорије *розе* у лексичко-семантичком пољу *боја* у српском језику”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXII/1, 115–150.
- Николић 1996:** Мирослав Николић, „Непроменљиви придеви у српском језику”, *Наш језик*, XXXI/1–5, 35–55.
- Петрухина 2010:** Елена В. Петрухина (ред.), *Новые явления в славянском словообразовании, система и функционирование*, Москва: Филологический факультет МГУ.

¹⁶ Присетимо се да је 2018. године, на избору за реч године, позната лексикографска кућа *Colins Cobild* изабрала реч *single-use*, која је током 2018. године учетворостручила своју употребу у односу на 2013. годину.

Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад, 1967–1976: Матица српска.

Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XXI*, Београд: САНУ, 1959– .

Речник СЈ: *Речник српскога језика*, друго издање, Нови Сад: Матица српска, 2018.

Шкаљић 1985: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, peto izdanje, Sarajevo: Svjetlost.

ИЗВОРИ

<https://www.zara.com/rs/sr/woman-outerwear-11184.html>, приступљено у марту и априлу, 2021.

https://www.danas.rs/zivot/___trashed-11/, приступљено 15. априла 2021.